

Засновники:
 Департамент освіти і науки обласної
 державної адміністрації
 Івано-Франківський обласний інститут
 післядипломної педагогічної освіти
Адреса редакції:
 76018 м. Івано-Франківськ,
 пл. Міцкевича, 3
 Телефон (03422) 52 24 93
 Видається в ОШПО

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
 ОШПО протокол № від

Головний редактор
ШЕЛЕМЕЙ Любов, проректор з науково-
 методичної роботи та моніторингу якості
 освіти Івано-Франківського ОШПО

Редакційна рада:
БАРАБАШ Ольга, проректор з наукової
 роботи Івано-Франківського ОШПО, кандидат
 педагогічних наук, доцент;
БИГУН Михайло, доцент кафедри менеджменту
 та освітніх інновацій ОШПО, кандидат фізико-
 математичних наук;
ЗУБ'ЯК Роман, ректор Івано-Франківського
 ОШПО, кандидат педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія:
ВИЛУЩАК Тетяна, завідувач лабораторії
 організації та навчальної діяльності;
ДУТЧАК Алла, методист лабораторії
 управління та організації освіти;
МЕРДУХ Іван, завідувач лабораторії
 природничо-математичних дисциплін,
 кандидат біологічних наук;
МАЛИЙ Петро, методист лабораторії
 природничо-математичних дисциплін;
НИЖНИК Ольга, завідувач лабораторії
 управління і організації освіти;
ОСТРОВСЬКА Галина, завідувач кафедри
 теорії та методики навчання, доктор
 педагогічних наук, доцент;
ПІДЛИПНА Людмила, директор обласного
 центру практичної психології та соціальної
 роботи, кандидат психологічних наук;
РИМАР Віктор, завідувач лабораторії
 дисциплін естетичного циклу та фізичного
 виховання;
СТРІЛЬЧИК Галина, завідувач лабораторії
 педагогічного досвіду та етнопедagogіки;
УМАНЦІВ Наталія, завідувач лабораторії
 суспільно-філологічних дисциплін;
ФЛЯК Оксана, завідувач лабораторії
 національного виховання;
ЮСІПЧУК Світлана, завідувач лабораторії
 дошкільної та початкової освіти

Тези надруковано в авторській редакції

Оформлення і технічне редагування
 Світлани ГРИТЧУК

- Підп. до друку 25. 10. 2022. Гарнітура "Таймс".
- Формат 60x84/8.
- Складання та верстку виконано в обласному
- літературно-видавничому центрі ОШПО

- * Рукописи не рецензуються і не повертаються
- Редакція залишає за собою право скорочувати і
- редагувати надіслані матеріали, не порушуючи
- їхнього основного змісту
- За достовірність фактів, цитат, власних імен та
- інших відомостей відповідають автори
- публікацій

ДЖЕРЕЛА

Науково-методичний вісник № 1 (105), 2024

Свідоцтво про реєстрацію серії ІФ № 317

Виходить три рази на рік

ЗМІСТ

Іван БЕЗЕНА. Вчитель і змістовні трансформації в шкільній історичній освіті.....	3
Анна БІДНІК. Катерина Зарицька: життєвий шлях у боротьбі з тоталітаризмом.....	9
Сергій БІЛОШИЦЬКИЙ, Світлана МІТЯГІНА. Організація усної історичних досліджень у закладах освіти як засіб вивчення життєвого шляху видатних постатей та технологія національно-патріотичного виховання молоді.....	14
Софія БОДНАРЧУК. Андрей Шептицький та його внесок у розвиток національно-культурного життя українців.....	18
Анастасія БОЦВІНОК. Костянтин-Василь Острозький – захисник руської ідентичності.....	21
Світлана БОЯН-ГЛАДКА, Мар'ян МОРОЗ. Внесок Івана Вагилевича у розвиток української культури і державності.....	23
Володимир ГЛАДИШЕВ. Уроки академіка Наливайка.....	25
Вікторія ГРИНЯК. Микола Мушинка – найвідоміший українець Словаччини.....	31
Людмила ДАВИДЮК. Методика викладання техніки художнього читання в науковому доробку "учителя виразного життя" Романа Черкашина.....	33
Олександр ДЕМ'ЯНЮК. Волиняни в органах центральної влади доби Української Центральної Ради.....	37
Володимир ДМИТРІВ. Внесок Богдана Лепкого в формування національної ідентичності українців та духовне відродження України.....	41
Оксана ДРОГОБИЦЬКА. Теофіл Ганушевський (1908–1941) – жертва радянського терору в Галичині.....	43
Марина КАБИШ. Вплив викладача філологічних дисциплін на формування національної свідомості та патріотизму студентів в умовах боротьби за незалежність.....	46
Любомира КАЛУСЬКА. Трансформація ідей Софії Русової в сучасну дошкільну освіту та виховання.....	48
Жанна КЛИМЕНКО. Літературно-методичні обрії Бориса Шалагінова.....	54
Степан КОБУТА, Святослав ПРИЙМАК. Участь В'ячеслава Чорновола у виборюванні незалежності України: виховний потенціал для сучасної молоді.....	62
Денис КОЧЕРЖУК. Вплив українського звукозапису популярної музики на виховання молодого покоління ХХІ століття (методи культурологічних та музикознавчих змін).....	65
Анжела МЕЛЬНИК, Олександр МЕЛЬНИК. "Мистецтво виправляє душу": українські педагоги про роль мистецтва у формуванні особистості молоді.....	68
НАШІ АВТОРИ.....	71

ЛІТЕРАТУРНО-МЕТОДИЧНІ ОБРІЇ БОРИСА ШАЛАГІНОВА

*До 80-річчя з дня народження
літературознавця, залюбленого в методику*

Ми щасливі, якщо в нашому житті є вчителі, викладачі, про яких хочеться і говорити, і писати. Для багатьох філологів одним із таких став доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Борис Шалагінов. Чимало хто про Бориса Борисовича може розповісти як про літературознавця, знаного германіста, неперевершеного вітчизняного гетезнавця, автора численних праць із зарубіжної літератури, естетики та філософії, шкільного підручника з історії стародавнього світу. Для багатьох він став зразком викладача, який захоплено й доступно несе в студентську аудиторію високу академічну науку. Навчатись у Шалагінова – це не просто здобути літературознавчі знання, а по-справжньому зануритись у світ західноєвропейського письменства, відкрити для себе його глибину й художню силу. Саме глибиною аналізу літературних явищ, умінням зацікавити різними літературними періодами, зокрема й такими далекими та складними для сприймання, як Античність і Середньовіччя, вражав і продовжує вражати Борис Борисович.

Слід відзначити, що вчений значною мірою вплинув на підготовку вчителів і науково-педагогічних кадрів. Тож доцільно розкрити ще одну його іпостась – щире захоплення методикою викладання унікального шкільного предмета, який з'явився в Україні після здобуття незалежності. Новий шкільний курс «Зарубіжна література» (перша назва – «Література народів світу»), спрямований на деколонізацію і дерусифікацію української освіти, був запроваджений у 1992 р. Б. Шалагінов став одним із його фундаторів.

Разом зі нововведеним предметом з'явилась і нова педагогічна дисципліна – методика викладання зарубіжної літератури. І саме з початку 90-х років ХХ ст. Борис Борисович спрямував свій літературознавчо-педагогічний дар у методичне русло, розпочав тісну співпрацю з кафедрою методики викладання світової літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Невипадково в біобібліографічному покажчику його праць виділено спеціальний розділ «Шкільні підручники та

статті з методики літератури» [15]. Безумовну цінність мають його публікації, присвячені таким науково-методичним аспектам:

- роль і значення зарубіжної літератури у формуванні особистості;
- проблема ціннісного вивчення літератури;
- особливості літературної освіти у XXI столітті як відповідь на виклики часу;
- принципи добору художніх творів для шкільного вивчення;
- використання елементів літературної компаративістики в школі;
- специфіка наукового і шкільного аналізів художнього твору;
- герменевтичний підхід до викладання літератури;
- культурологічне вивчення літератури;
- естетичний аналіз літературного твору;
- концептуальні засади та основні принципи шкільної програми із зарубіжної літератури;
- сучасне прочитання «Фауста» Й. В. Гете.

Наголошуючи на значенні літературної освіти, дослідник указував: *«Кожна країна вибирає для себе відповідний тип мовної та літературної освіти... В Україні важливо ввести учня в простір європейських цінностей саме через літературу, хоча самі європейці, як правило, нехтують здобутками власних культур. ... Думаю, що висока література ніколи не буде широко затребуваною в країні, але завжди будуть затребувані висококваліфіковані, мислячі люди, патріоти. Велика роль у вихованні таких людей належить, зокрема, літературі»* [12, с. 133]. Ця думка особливо гостро звучить нині, коли, на жаль, дехто, реформуючи і шкільну, і вишівську освіту, не вбачає цінності літературної освіти взагалі й фактично прагне звести її нанівець або залишити в тіні мовних інтегрованих курсів. Не розуміючи, що, привносячи у вітчизняну освіту світові ідеї, маємо зберегти краще своє, а не запозичувати бездумно досвід інших країн. Варто усвідомлювати особливу роль літературної освіти у воєнний час, коли вона може стати своєрідною психотерапією для змучених війною і школярів, і студентів, коли підвищується її націєтвірна функція. Адже правильно організоване вивчення кращих зразків вітчизняного та світового письменств може сприяти формуванню української ідентичності учнів. Борис Борисович вказував на особливе значення літературної освіти для старшокласників: *«Жодний інший предмет у школі не дає такої широкої можливості формування життєвої позиції учня, як література»* [12, с. 182]. На жаль,

сучасне скорочення годин на літературну освіту, яке розпочалось саме зі старших класів, позбавляє вчителів цієї можливості, значно звужує справді широкий потенціал уроків літератури.

Б. Шалагінов – співавтор Державного стандарту загальної середньої освіти в Україні (1997 р.), навчальних програм. Так, важливу роль у становленні нового шкільного предмета відіграли навчальні програми із зарубіжної літератури, створені під керівництвом Б. Шалагінова (авторський колектив – Л. Мірошниченко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, О. Корнієнко, Н. Дорофєєва, С. Рудаковська) [1]. Уперше в історії програмотворення із зарубіжної літератури мали прецедент, коли широкій громадськості було запропоновано проєкт програм, рік тривало його обговорення, а вже як результат у 2001 році світ побачила вдосконалена альтернативна програма, яка стала важливим кроком уперед у тогочасній шкільній освіті й користувалась великою популярністю серед учителів [1; 2]. Очолюючи роботу над цим документом, Б. Шалагінов виявив себе як особистість, яка щиро вболіває за майбутнє української шкільної освіти, наполегливо спрямовує свої сили на вдосконалення процесу вивчення літератури в школі. Прикметно, що тоді саме він, натхненний ідеями німецьких романтиків, запропонував основоположним принципом викладання зарубіжної літератури вважати **духовно-ціннісний підхід**, відповідно до якого *«літературу вивчають насамперед як мистецтво, яке через красу утверджує у свідомості людини вищі духовні цінності»* [2, с. 3]. Нині освітяни значної ваги надають розвитку емоційного інтелекту учнів. Слід відзначити, що саме в цьому річищі Борис Борисович розглядав проблему ціннісного вивчення літератури, адже наголошував на тому, що, якщо істину людина осягає розумом, то ціннісні орієнтири формуються саме через емоційне сприйняття мистецьких творів, глибоке переживання прочитаного [12, с. 34]. У цьому полягає унікальна сила художнього письменства. І саме цим зокрема обґрунтовується необхідність викладання в школі української та зарубіжної літератур як двох автономних предметів, а не як додатків до мовного курсу.

У статті «Теоретичні зауваги до ціннісного вивчення літератури» Борис Борисович наголошує, що *«цінності окремої культури можуть збагачувати іншу культуру, підносячи її тим самим на вищий рівень»* [12, с. 34]. Це положення є ще одним доказом важливості вивчення зарубіжної літератури в школі як джерела збагачення особистості духовно-ціннісним досвідом людства. Ідеї Б. Шалагінова розвинуто в дисертації Я. Ружевиц «Формування

ціннісних орієнтацій старшокласників у процесі вивчення творів зарубіжної літератури» (2015 р.) [6].

Важливим втіленням ідеї профілізації шкільної освіти став розроблений у 2003 р. під керівництвом Бориса Шалагінова пакет програм із зарубіжної літератури для 10–11 класів загальноосвітньої та профільної школи. У пояснювальній записці стосовно гуманітарного напрямку вказано, що літературна освіта передбачає розширення обріїв гуманітарного мислення учнів, навчання їх поглибленому аналізу твору, а також розгляду літературних явищ на широкому культурологічному тлі [5, с. 2]. На жаль, нині шкільна філологічна профільна освіта потерпає свій занепад, про що свідчить зокрема й кількість класів, в яких поглиблено вивчають мову та літературу.

Значною допомогою для вчителя стали створені Б. Шалагіновим підручник із зарубіжної літератури і хрестоматія для 9-го класу, які були неодноразово перевидані [7; 8]. Важливу роль у підготовці до уроків відіграв посібник «Шлях Гете. Життя. Філософія. Творчість» (2008), він і зараз є найґрунтовнішим вітчизняним виданням, присвяченим вивченню творчості німецького письменника в школі [13].

Слід відзначити, що й літературознавчі праці Б. Шалагінова, які стали міцним фундаментом для підготовки вчителя-філолога, сприяли розвитку та практичній реалізації методичних ідей. Написані соковитою і незатеоретизованою мовою, вони надають цінні матеріали до уроків і позакласних заходів. Так, створюючи підручник для 11-го класу, ми не могли не звернутись до напрацювань ученого. Зокрема в рубриках «У творчій майстерні письменника», «Заглиблюючись у царину гуманітарних наук», «Зі скарбниці літературно-критичної думки» подано цитати з його праці «Шлях Гете. Життя. Філософія. Творчість» [4]. А в підручнику для 10-го класу представлено уривок зі статті «Зітнутись в герці з морем лиха...: тема помсти в трагедії В. Шекспіра “Гамлет”» [3].

Своєрідним узагальненням науково-методичної діяльності вченого стало видання збірника статей **«Урок літератури. Роздуми літературознавця про шкільну методика»** (2013 р.). До нього ввійшли праці, опубліковані протягом 1995–2013 рр. у різних фахових виданнях («Всесвітня література в середніх навчальних закладах», «Всесвіт», «Зарубіжна література в навчальних закладах», «Вікно у світ» та інших). Посібник містить два розділи: **1.** Про актуальність літературної методики. **2.** З історії предмета «Світова література» в українській школі [12].

У статті «Герменевтичний діалог як дидактичний фундамент шкільного вивчення літератури» Б. Шалагінов спирається на введене Г. Гадамером поняття *«герменевтичного кола»* й розглядає розуміння художнього тексту як безперервну взаємодію між книжковою сторінкою і особистісною сферою свідомості учня [12, с. 84]. При цьому вчений наголошує, що збагачення свідомості читача відбувається не лише через відкриття нових аспектів тексту і залучення нових фактів із суміжних галузей знань, а й *«завдяки відкриттю особистісних смислів»* [12, с. 84]. Це ще один аргумент на користь необхідності шкільного вивчення літератури. Адже саме літературні предмети дають найширші можливості щодо навчання школярів видобувати для себе смисли, закладені в художній літературі як скарбниці духовно-ціннісного досвіду людства.

Надактуальною є і така думка вченого: *«... Не може бути якогось одного універсального аналізу твору на всі часи. Діалог читача з літературним твором постійно оновлюється. Кожна нова генерація прочитає один і той же твір по-своєму. Кожне покоління створює для себе новий герменевтичний контекст, несподіваним чином утягуючи в нього суміжні твори мистецтва, філософські та історичні факти й ідеї. Батьки й діти читають по-різному»* [12, с. 85]. Саме тому, викладаючи нині «Одіссею», не можемо розглядати її без урахування контексту наших воєнних реалій. Представляємо подорож головного героя не лише як шлях до самопізнання, а й увиразнюємо його патріотизм, життєстійкість, прагнення попри все перемогти численні труднощі на своєму шляху, повернутись до рідної Ітаки й захищати свою родину, свій світ. Аналізуючи події твору, звертаємо увагу старшокласників на перегук описаного в поемі з нашою дійсністю. А читаючи «Старого і море» Е. Гемінгвея, відчуваємо, що цей твір написаний немов для нас нинішніх, щоб підтримати у цій надважкій боротьбі зі злом. І по-новому сприймаємо думку автора, що стала афоризмом: *«Людина створена не для поразки. Людину можна знищити, а здолати не можна»*.

Цікавими є міркування Бориса Борисовича про використання *компаративного підходу* до викладання літератури. Зокрема він вказує на його виховну роль, наголошуючи, що компаративістика *«... спрямована на виховання толерантності й виступає проти ксенофобії та атавістичної зверхності у ставленні до інших культур. Вона дає людині аргументи для захисту власної гідності та духовної унікальності»* [12, с. 112].

Особливістю Бориса Шалагінова як науковця є систематичне звертання до найнагальніших методичних проблем, активний і своєчасний відгук на найгостріші виклики часу. Так, цифрова епоха поставила питання про використання девайсів у навчальному процесі, і дослідник звернувся до теми *«Смартфон – ворог чи друг?»* [10]. Коли кардинальним чином змінився освітній процес у зв'язку з ковідом, Борис Борисович запропонував 12 тез про дистанційне навчання [11]. У полі його наукових зацікавлень також проблеми компетентнісного підходу в літературній освіті, медіаграмотності школярів, співвіднесення кліпової віртуальності і шкільного викладання літератури та багато інших [14].

Значний внесок Б. Шалагінова в підвищення кваліфікації цілої когорти науковців-методистів. Адже він був не лише рецензентом навчальних і науково-методичних видань, а й тривалий час працював членом спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертаційних досліджень за спеціальністю 13.00.02 – «теорія і методика навчання (зарубіжна література)», виступав опонентом.

Борис Борисович – активний учасник міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, круглих столів, семінарів, присвячених проблемам літературної методики. Зокрема в останні роки великий інтерес викликали його доповіді на таких фахових конференціях, як «Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах», «Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах», а також на Всеукраїнському круглому столі, приуроченому до 30-річчя шкільного предмета «Зарубіжна література», що відбувся 5 жовтня 2022 р.

Завершуючи доповідь на всеукраїнській конференції в Тернополі (2022 р.), Борис Шалагінов наголосив: *«На нашу думку, найактуальніше завдання в українській державі – розбудова самої нашої держави, що означає не пошуки кращого місця з уже готовими благами десь на іншому кінці планети, а творче використання політичних і культурних досягнень інших країн та їх адаптацію до нашої культури з урахуванням власної цивілізаційної унікальності. Оскільки в цьому процесі задіяна також література з її високими духовними цінностями, то це ускладнює для вчителя методичні завдання і весь педагогічний зміст його роботи, а його власну місію робить більш відповідальною»* [9, с. 122].

Літературно-методичні напрацювання Бориса Шалагінова свідчать, що учений зробив важливий внесок у теорію та практику методики викладання

зарубіжної літератури. Ідеї ціннісного підходу до викладання літератури, герменевтичного діалогу як дидактичного фундаменту шкільної літературної освіти, розгляду шкільного курсу зарубіжної літератури як важливого чинника у формуванні особистості сучасного українця та інші знайшли розвиток у кандидатських і докторських дисертаціях, посібниках і статтях. І нині думки вченого продовжують жити методичну науку. Світла постать Бориса Борисовича викликає асоціації з багатьма літературними персонажами, а найперше – із Фаустом. Адже як і головний герой твору, дослідження якого стало справою життя для вченого, він завжди прагне до пізнання, знаходиться у вічному русі, у вічному пошуці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зарубіжна література: програма для серед. загальноосвіт. шк.: 5–11 класи / Б. Б. Шалагінов, Л. Ф. Мірошніченко, О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко [та ін.] (2001). *Зарубіж. літ. в навч. закл.* (8), 21–53.

2. Зарубіжна література: програма для середньої загальноосвітньої школи: 5–11 класи: проект. Авторський колектив: Б. Б. Шалагінов, Л. Ф. Мірошніченко, О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко [та ін.] (2000). *Зарубіж. літ.* 34–35. С. 1–39.

3. Ісаєва, О. О., Клименко, Ж. В. & Мельник, А. О. (2023). *Зарубіжна література (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти*. Київ: УОВЦ «Оріон». С. 69–70.
URL <http://surl.li/pdfkvr>

4. Ісаєва, О., Клименко, Ж., Мельник, А. & Бицько, О. (2019). *Зарубіжна література (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти*. Київ: УОВЦ «Оріон». С. 21–25.

5. Програми-2003 із зарубіжної літератури для 10–11 кл. загальноосвітньої та профільної школи. Проект. Авторський колектив: Б. Шалагінов, Л. Ф. Мірошніченко, О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко [та ін.] (2003). *Зарубіж. літ.* 20 (324). С. 1–24.

6. Ружевич, Я. (2015). *Формування ціннісних орієнтацій старшокласників у процесі вивчення епічних творів зарубіжної літератури*. (дис. канд. пед. наук). Херсон. держ. ун-т. Херсон. Україна.

7. Шалагінов, Б. Б. (2002). *Зарубіжна література: Від античності до першої половини XIX ст. Підручн. для 9 кл. знз. 2-е вид., змін і доп.* Київ: Вежа.

8. Шалагінов, Б. Б. (2001). *Зарубіжна література: Від античності до першої половини XIX ст. Хрестоматія для 9 кл. середніх загальноосв. закл.* Київ: Вежа.

9. Шалагінов, Б. (2022). *Політкоректність, культура відмін, сексизм, інтерсекціональність... Про трансформацію духовних цінностей в наші дні.* Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 15 грудня 2022 року. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. С. 119–122.

10. Шалагінов, Б. (2021). Про труднощі підготовки школярів до університетського вивчення літератури. *Всесвітня література в школах України : щомісячний науково-методичний журнал*, (3), 8–13.

11. Шалагінов, Б. (2020) Продовжуємо виховувати громадянина! 12 тез про дистанційне навчання. *Всесвітня література в школах України: щомісячний науково-методичний журнал* (11), 2–3.

12. Шалагінов, Б. Б. (2013). *Урок літератури. Роздуми літературознавця про шкільну методичку: зб. статей.* Київ: Грамота.

13. Шалагінов, Б. (2003). *Шлях Гете: Життя. Філософія. Творчість: посібник для вчителя.* Харків: Ранок: Веста.

14. Шалагінов, Б. Б. (2018). Яка подальша доля чекає на літературну педагогіку у відкритому суспільстві? *Всесвітня література в школах України: щомісячний науково-методичний журнал* (11 (449), 2–6.

15. *Шалагінов Борис Борисович. Біобібліографічний покажчик.* (2020). Київ: НаУКМА.